

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКТУВАННЯ СПОРТИВНИХ КОМАНД У БАСКЕТБОЛІ

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ACQUISITION OF SPORTS TEAMS IN BASKETBALL

У статті розглядаються проблеми психологічної сумісності у спорті на прикладі жіночого та чоловічого баскетболу. Наявність у команді розбіжностей у міжособистісних відносинах спортсменів призводить до низької зіграності та стабільності командних дій. Водночас немає науково обґрунтованої методики комплектування ігрового складу баскетболістів з урахуванням сумісності індивідуально-психологічних та особистісних особливостей спортсменів, що пояснює актуальність нашого дослідження. Мета дослідження – здійснити аналіз критеріїв психологічної сумісності партнерів у жіночій та чоловічій баскетбольній командах для раціонального комплектування ігрового складу. Завдання дослідження: 1) вивчити спеціальну науково-методичну літературу з зазначеної проблеми; 2) здійснити порівняльний аналіз показників ігрових взаємодій у командах дівчат і юнаків; 3) виявити схильності до конфліктних взаємин у командах; 4) оцінити індивідуально-психологічні особливості баскетболістів жіночої та чоловічої команд. Для вирішення поставлених завдань використано такі методи дослідження: аналіз та узагальнення науково-методичної літератури, педагогічні спостереження, педагогічний експеримент, тестування, методи математичної статистики. В експерименті взяли участь чоловіча та жіноча баскетбольні команди НТУ «Дніпровська політехніка» (по 12 осіб у кожній, загальна кількість – 24 спортсмени). Проведене дослідження з вивчення міжособистісних взаємин баскетболістів за допомогою методу соціометрії дозволило визначити симпатії та антипатії спортсменів, тобто психологічне ставлення одне до одного. За результатами соціометрії (12 осіб, включаючи запасних) були визначені явні «лідери» команди – 5 осіб у чоловічій команді, «пересічні» – 7 спортсменів. У жіночій команді є 4 «лідерки» і 8 «пересічних» спортсменок. Оцінюючи індивідуально-психологічні особливості баскетболістів, ми виявили таке. У результаті отриманих даних був визначений індекс психологічної сумісності в команді, який дорівнює 0,58 у юнаків та 0,41 у дівчат. Для оцінки психологічної сумісності в команді використовувалися такі рівні: низької психологічної сумісності – від 0,03 до 0,22; середньої психологічної сумісності – від 0,22 до 0,42; високої психологічної сумісності – від 0,42 до 0,61. Чоловіча збірна команда НТУ «Дніпровська політехніка» з баскетболу характеризується високою психологічною сумісністю гравців (зі значенням 0,58), жіноча команда – середньою (0,41).

Ключові слова: баскетбол, комплектування команд, психологічна сумісність, командні взаємовідносини.

The article considers the problems of psychological compatibility in sports on the example of women's and men's basketball. The presence of differences in the team in the interpersonal relationships of athletes leads to low teamwork and stability of team action. At the same time, there is no scientifically substantiated method of staffing basketball players, taking into account the compatibility of individual psychological and personal characteristics of athletes, which was the purpose of our research. The purpose of the study is to analyze the criteria of psychological compatibility of partners in women's and men's basketball teams for the rational staffing of the game. Objectives of the study: 1. Study of special scientific and methodological literature on the problems being studied. 2. Carrying out a comparative analysis of indicators of game interactions in teams of girls and boys. 3. Identifying the propensity for conflict in teams. 4. Assessment of individual psychological characteristics of women's and men's basketball teams. The following research methods were used to solve the tasks: analysis and generalization of scientific and methodological literature, pedagogical observations, pedagogical experiment, testing, methods of mathematical statistics. The experiment was attended by men's and women's basketball teams of NTU "Dnieper Polytechnic" – 12 people each (a total of 24 athletes). A study to study the interpersonal relationships of basketball players using the method of sociometry allowed to determine the likes and dislikes of athletes, i.e. the psychological attitude towards each other. According to the results of sociometry (out of 12 people, including substitutes), clear "leaders" of the team were determined: 5 people in the men's team, "average" – 7 athletes. In the women's team, respectively – 4 "leaders", 8 athletes – "average". Assessing the individual psychological characteristics of basketball players revealed the following. As a result of the obtained data, the index of psychological compatibility in the team was determined, which is equal to 0,58 for boys and 0,41 for girls. To assess the psychological compatibility in the team used levels: low psychological compatibility – from 0,03 to 0,22, medium psychological compatibility – from 0,22 to 0,42, high psychological compatibility – from 0,42 to 0,61. Therefore, the men's national team of NTU "Dniprovskaya Polytechnic" in basketball is characterized by high psychological compatibility of players (with a value of 0,58), the women's team – the average (0,41).

Key words: basketball, staffing teams, psychological compatibility, team relationships.

УДК 796.012.2
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.31.7>

Батечко Д.П.

старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Шнякіна С.М.

старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Питання психологічного спілкування спортсменів у командах цікавлять багатьох тренерів та вчених. Відомо, що успіх у командних видах спорту залежить від таких психологічних показників, як взаєморозуміння, зігра-

ність, взаємовиручка тощо. Особливу роль відіграють міжособистісні стосунки [1, с. 25; 9, с. 12].

Клубні команди характеризуються спортивними традиціями, специфікою організації

гри, своїми спортивними уподобаннями, тривалістю спілкування гравців. У таких командах новачки зазнають певних психологічних труднощів, які тренери повинні враховувати та за можливості усувати [8, с. 22].

Успішність входження новачка в команду залежить багатьох чинників, зокрема і від властивостей його особистості [11, с. 52]. Згуртованість команди досягається наявністю єдиної мети, якою є перемога. Спортсмени проводять багато часу разом на тренуваннях, тому система стосунків має приносити почуття задоволення від перебування у колективі. Діяльність тренера має ключовий вплив на формування міжособистісних відносин у команді. Необхідно враховувати, що у команді існують як гравці основного складу, так і запасні гравці. Взаємини між цими учасниками залежать від тренера [2, с. 24; 3, с. 87].

Якщо тренер довіряє основним гравцям і водночас дає можливість спортсменам запасного складу проявляти себе на змаганнях, то відносини всередині команди будуть дружніми. Робота тренера з командою є особливим фактором формування психологічної атмосфери в колективі.

Психологічна сумісність у спорті продовжує залишатися предметом низки досліджень. У баскетболі існує проблема неузгодженості дій під час змагань, однією з причин якої є відсутність психологічної сумісності гравців [2, с. 26; 4, с. 30].

Ми вважаємо, що цей напрям у спортивній психології на прикладі жіночих і чоловічих баскетбольних команд є недостатньо вивченим та актуальним для подальших досліджень.

Для тренера непростим і вкрай важливим професійним умінням та навичкою є створення хорошого соціально-психологічного клімату у колективі. Він має підібрати команду так, щоб усі її члени не лише успішно взаємодіяли на майданчику, а й гармоніювали між собою як особи, будували правильні взаємини.

Високе почуття колективізму, дружні стосунки, психологічна сумісність спортсменів є необхідними умовами успішного виступу команди [1, с. 12; 10, с. 92]. Для цього тренер повинен знаходити індивідуальний підхід до кожного гравця, вміло об'єднувати всіх гравців команди (лідерів та рядових) та спрямовувати їхню діяльність на користь команди. Тренер студентської команди з баскетболу має враховувати аналіз психологічного клімату спортсменів.

Аналіз дослідження показує, що психологічна сумісність є основою формування взаєморозуміння, міжособистісної взаємодії, взаємовідносин спортсменів [1, с. 12; 2, с. 26; 4, с. 31]. Гармонійна взаємодія людей у спільній діяльності у різних видах спорту має вирішальне значення для досягнення високих

результатів на змаганнях. Змагальний успіх визначається сумарною дією багатьох факторів, якостей та здібностей, які перебувають у тісному взаємозв'язку.

Передбачається, що вивчення психологічної сумісності партнерів у жіночих та чоловічих баскетбольних командах дозволить виявити критерії сумісності, облік яких під час комплектування складів команд дозволить прискорити процес спрацювання гравців та забезпечить необхідний рівень ефективності під час гри, сприятливий психологічний клімат.

Мета дослідження – здійснити аналіз критеріїв психологічної сумісності партнерів у жіночій та чоловічій баскетбольній командах для раціонального комплектування ігрового складу.

Завдання дослідження: 1) вивчити спеціальну науково-методичну літературу з зазначеної проблеми; 2) здійснити порівняльний аналіз показників ігрових взаємодій у командах дівчат та юнаків; 3) виявити схильності до конфліктних взаємин у командах; 4) оцінити індивідуально-психологічні особливості баскетболістів жіночої та чоловічої команд.

Для вирішення поставлених завдань були використані такі методи дослідження: аналіз та узагальнення науково-методичної літератури, педагогічні спостереження, педагогічний експеримент, тестування, методи математичної статистики.

В експерименті взяли участь чоловіча та жіноча баскетбольні команди НТУ «Дніпровська політехніка» (по 12 осіб у кожній, усього 24 спортсмени).

Психологічна сумісність – це схожість людей за увагою, мисленням, пам'яттю, інтелектом, емоційною врівноваженістю і занепокоєнням, тривогою, екстраверсією-інтроверсією, а також низкою інших психічних якостей [1, с. 12; 2, с. 25]. Психологічний рівень сумісності передбачає взаємодію характерів, мотивів поведінки.

Найбільш важливими психологічними ознаками в баскетболі повинні бути єдині цілі та завдання, висока здатність до самоврядування, самоорганізації, оптимальні показники згуртованості або роз'єднаності та психологічного клімату, колективний характер внутрішньогрупової прийнятності, рівень авторитетності формальних лідерів, взаємовідносини формальних лідерів з неформальними лідерами команди в цілому, а також ставлення спортсменів до майбутніх змагань та взаємини між спортсменами та тренерами [6, с. 6; 7, с. 90].

Відносини між партнерами мають будуватися за принципом взаємної відповідальності. Перед початком комплектування складів низка авторів рекомендує вивчити схильність спортсменів до колективних видів

діяльності, тобто виявити тип соціальної поведінки, рівень самоконтролю, впевненість у собі, емоційну стабільність гравців [3, с. 87; 5, с. 8; 8, с. 24]. У разі недостатнього розвитку даних особистісних рис необхідно виявити причини (неадекватна оцінка, підвищена агресивність, емоційна неврівноваженість, схильність до конфліктної взаємодії) та провести корекційно-розвивальну роботу для оптимізації складу команди.

Висока значущість психологічного забезпечення навчально-тренувального процесу спортсменів у баскетболі зумовлюється пошуком шляхів, засобів та методів, спрямованих на підвищення спрацювання спортсменів під час спільної діяльності, а також на оптимізацію взаємин.

Оскільки кожен вид спорту має специфічні особливості, то сумісність та спрацювання партнерів залежатимуть від конкретних індивідуально-психологічних та соціально-психологічних особливостей особи спортсмена [8, с. 26].

Під час дослідження ми вивчили індивідуально-психологічні та особистісні особливості баскетболістів, виявили критерії сумісності особистісних особливостей партнерів, що зумовлюють спрацювання ігрових ланок.

Це дозволяє припустити, що комплектування ігрового складу баскетболістів з урахуванням індивідуально-психологічних та особистісних особливостей спортсменів та спрацювання дозволить сформувати ігровий склад, який характеризуватиметься високою спрацьованістю, що дозволить підвищити результативність ігрової взаємодії.

Низка досліджень, проведених у спорті, дозволила встановити, що в командах є спортсмени, які користуються більшими симпатіями, повагою та авторитетом у своїх товаришів, ніж інші. Це дозволяє охарактеризувати їх як лідерів. Також є спортсмени, які не мають авторитету. До них найчастіше ставляться негативно, намагаючись уникнути тривалих контактів, спілкуються із ними вимушено. Це аутсайтери команди. Крім цих двох категорій, є спортсмени, які займають середнє (проміжне) положення.

Усі взаємини у команді формуються з урахуванням статусу, який має кожен її член. Це необхідно враховувати під час комплектування команд, тому бажано, щоб у кожній команді були певні поєднання лідерів, спортсменів, що займають проміжне положення, та аутсайдерів. Тут важливо також відзначити, що у баскетбольних командах більше значення має емоційний лідер, ніж діловий.

Саме емоційний лідер не лише відчуває стан своїх партнерів, а й намагається задавати у команді певний емоційний тон. Такий лідер відіграє важливу роль під час змагань.

У ході досліджень були вивчені різні підходи до поняття психологічної сумісності. Проведене нами опитування у вигляді анкетування студентів-баскетболістів (дівчата та юнаки) показало, що основні перешкоди для них у змаганнях – це нерозуміння під час взаємодії з партнерами (75%) та несприятливі взаємини (100%). На нашу думку, подібні явища зумовлені несумісністю гравців.

Таблиця 1
Порівняльні показники ігрових взаємодій у командах (на прикладі юнаків та дівчат)

№ з/п	Показники ігрових взаємодій	Жіноча команда	Чоловіча команда
1	Освоєння взаємодій (кількість занять)	9,86 ± 1,56	9,63 ± 1,34
2	Стабільність виконання командних взаємодій (%)	64,12 ± 2,34	61,02 ± 2,89

Проведене дослідження з вивчення міжособистісних взаємин баскетболістів за допомогою методу соціометрії дозволило визначити симпатії та антипатії спортсменів, тобто їхнє психологічне ставлення одне до одного. За результатами соціометрії (з 12 осіб, включаючи запасних) були визначені явні «лідери» команди – 5 осіб у чоловічій команді, а також «рядові» – 7 спортсменів. У жіночій команді є 4 «лідерки» і 8 «рядових» спортсменок.

Під час оцінювання індивідуально-психологічних особливостей спортсменів ми виявили такі ознаки підгруп: підгрупа «лідери» має виражені лідерські якості, а також комунікативні та організаторські здібності; у спортсменів підгрупи «рядові» менше виражені лідерські якості, комунікативні та організаторські здібності. Амбівертованість за типом спілкування більше визначається у групі «лідери» (табл. 2).

Оцінюючи індивідуально-психологічні особливості баскетболістів, ми виявили таке. У результаті отриманих даних ми визначили індекс психологічної сумісності в команді, який дорівнює 0,58 у юнаків та 0,41 у дівчат.

Для оцінки психологічної сумісності в команді використовуються такі рівні: низької психологічної сумісності – від 0,03 до 0,22; середньої психологічної сумісності – від 0,22 до 0,42; високої психологічної сумісності – від 0,42 до 0,61. Чоловіча збірна команда з баскетболу НТУ «Дніпровська політехніка» характеризується високою психологічною сумісністю гравців (зі значенням 0,58), жіноча команда – середньою (зі значенням 0,41) (табл. 3).

Таблиця 2
Оцінка індивідуально-психологічних особливостей баскетболістів

Індивідуально-психологічні особливості	«лідери»	«рядові»
1. Лідерські якості	35 ± 0,3	32 ± 0,7
2. Психологічний тип спілкування:		
- екстравертованість	24,4 ± 0,5	30,2 ± 0,3
- амбівертованість	24,1 ± 0,8	18,3 ± 0,5
- інтровертованість	2,8 ± 0,6	5,8 ± 0,5
3. Комунікативні та організаторські здібності	4,5 ± 0,3	1,5 ± 0,1
Кількість виборів з боку команди	5,8 ± 1,7	2,7 ± 0,7
Оцінка психологічної атмосфери у команді	75 ± 4,0	60,9 ± 4,3

Таблиця 3
Дані соціометричного статусу та експансивності спортсменів у чоловічій та жіночій збірних командах з баскетболу НТУ «Дніпровська політехніка»

Соціометричний статус (індекс)		Соціометрична експансивність (індекс)	
Команда юнаків	Команда дівчат	Команда юнаків	Команда дівчат
0,78	0,41	0,65	0,34

Наведені в табл. 3 дані індексів соціометричного статусу та експансивності гравців у чоловічій та жіночій збірних командах НТУ «Дніпровська політехніка» з баскетболу показують, що всі спортсмени психологічно сумісні. Показники представлених індексів перевищують середні значення, але це має позитивний характер.

У багатьох командних видах спорту, зокрема і в баскетболі, комплектування ігрового складу відбувається на підставі властивостей нервової системи та характеру спортсменів, проте невід’ємною частиною зіграності спортсменів є їхня психологічна згуртованість.

Отже, гравці, які мають хороші лідерські, комунікативні та організаторські здібності, не тільки здатні взяти відповідальність за результати власної діяльності, але й беруть відповідальність за командні дії.

Студенти-спортсмени спеціалізації баскетболу володіють такими особистісними особливостями: середнім рівнем тривожності, яскраво вираженими властивостями нервових процесів, високою завадостійкістю, швидкістю розумових операцій, вираженою екстравертованістю, високою нормативністю поведінки, комунікабельністю, активністю, сміливістю, залежністю від групи, впевненістю у собі.

Отримані дані дозволили нам визначити індекс психологічної сумісності в команді, який дорівнює 0,58 у юнаків та 0,41 у дівчат.

Це свідчить про високу та середню психологічне сумісності.

Перспектива подальших досліджень полягає у розробці та впровадженні експериментальної програми, спрямованої на підвищення комунікативних та організаторських здібностей баскетболістів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабушкин Г.Д., Кулагина Е.В. Психологическая совместимость в спортивной деятельности и алгоритм её определения. *Спортивный психолог.* 2019. № 3. С. 12.

2. Бабушкин Г.Д., Кулагина Е.В. Психологическая совместимость и срабатываемость в спортивной деятельности : монография. Омск : СибГАФК, 2001. С. 25–26.

3. Баринов В.В. Влияние индивидуальных особенностей личности баскетболиста на успешность соревновательной деятельности : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Москва, 2001. С. 86–87.

4. Девяткина Е.Ю. Комплектование игрового состава команды высококвалифицированных баскетболисток с учетом психологической совместимости и срабатываемости игроков : дисс. ... канд. пед. наук. Омск, 2005. С. 30–31.

5. Демченко В.А. Самосвідомість як фактор психологічної адаптації першокурсників до навчальної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 ; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2006. С. 8–9.

6. Корнійко У.В. Психологічні зміни особистості яхтсмена у процесі спортивної діяльності під впливом психотравмуючих факторів : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.01 ; Національний університет фізичного виховання і спорту України. Київ, 2003. С. 6–7.

7. Кузнецов В.В. Психологический анализ проявления субъектно-личностных свойств спортсменов как показателя успешности их деятельности (на примере атлетических видов спорта и боевых единоборств) : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Казань, 2004. С. 89–90.

8. Мосина Н.В. Исследование индивидуальных психологических особенностей юных баскетболистов и их влияние на коммуникативные и организаторские способности спортсменов. *Международный журнал экспериментального образования ГОУ ВПО «Югорский государственный университет»* № 6. 2019. С. 22–26.

9. Савиченко О.М. Ціннісно-мотиваційна регуляція розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Луцьк, 2009. С. 12.

10. Ложкін Г.В., Воробйов М.І., Бринзак С.С. Система збалансованих індикаторів психологічного клімату спортивної команди : навчально-методичний посібник. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. С. 92–93.

11. Стрекаловская И.Н. Самооценка спортсменов и ее коррекция средствами самопознания : дисс. ... канд. психол. наук : 13.00.04. Санкт-Петербург, 2005. С. 52.